

CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE ÎN ȘCOALA ROMÂNEASCĂ BĂNĂȚEANĂ DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL CELUI URMĂTOR, PROCES ACTIV DE CONȘTIENTIZARE A IDENTITĂȚII

BANADUC IOANA LOREDANA

Cuvinte-cheie: *cultivarea limbii materne, școală românească, identitate*

Din punct de vedere cultural, în Banat, în perioada 1860-1918, a fost continuată direcția trasată de reprezentanții Școlii Ardelene.

S-a prefigurat o mutație a trecutului în prezent prin puntea ideologică iluministă: „animatorii culturii românești, flăcări de sacru elan în poarta vânturilor, își întind, de un secol și mai bine, unul altuia, moștenirea de îndemnuri”¹.

Progresul cultural s-a desfășurat de la o generație la alta, căci „nu a fost dat unei generații să înceapă și să întemeieze triumful unei credințe”, aprecia Nicolae Bălcescu², „ci, ceea ce o generație a început, alte generații trebuie să sfârșescă și să completeze”.

¹ Lucian Blaga, *Influențe modelatoare și catalitice*, în *Trilogia culturii. Spațiul mioritic*. Ediție îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, București, Editura Minerva, 1985, p. 330.

² Cf. Simona Nicolae, *Identitatea națională, sensibilitate latentă a modernității (sec. XVIII-XX)*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, Alba Iulia, 2003, 7, p. 257. Autoarea nu a menționat la bibliografie lucrarea din care a preluat citatul.

În contextul „reflexelor Luminii”³ a fost prefigurată schimbarea mentalității societății românești. „Era nouă” a fost privită de bănațeni prin prisma *identității naționale*, modalitate de autodefinire spirituală, fixată în mentalitatea românilor prin inițiativa răspândirii culturii în masa societății rurale, prin crezul ridicării prin școală a celor lăsați fără binefacerile științei de carte.

Bănațenii și-au canalizat energiile creatoare înspre realizarea unui sistem de educație în limba maternă, ghidați de îndemnul iluminist că națiunea se regenerează spiritual prin știința de carte. Drept urmare, pentru perioada 1860-1918, educația devine un element important al programului politic și cultural al românilor.

Amprentă a originii și a continuității noastre istorice, limba a fost simbolul decisiv al unității spirituale, expresie a constituirii și a conservării naționalității, dar și componentă a programului politic, roluri pe care limba română le-a avut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și care au fost bine înțelese de cărturarii bănațeni ai vremii: „Spiritul limbii materne, în timpul de față, când chestiunea limbii a câștigat o însemnătate în viața de stat, merită toată atenția. Pe om nu cuvântul simplu, chipul vorbirei (lautgebilde), tonul consoanelor și al vocalelor îl influențează în grad atât de mare, încât el preferă mai curând a trăi subjugat sub regimul său, decât sub sceptrul libertății altunde, dacă ar afla să-și piardă limba maternă. [...] Guvernele comit omor când strâmtoresc un popor în folosirea limbii materne. Ele depravează natura de sântele ei drepturi, înclinațiunile de libertatea dezvoltării, arta de o bună parte a cugetătorilor și a artiștilor ei; ele sugrumă în inimă un râu de simțiri care, fără limba maternă, nu se pot dezvolta.”⁴

³ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 14.

⁴ Ion Simu, *În interesul învățământului și a limbii materne*, în „Luminatoriu”, Timișoara, II, 1881, nr. 90, p. 179-180. Autorul menționează că a primit din partea „unui amic al foaiei noastre” ziarul „Fr. deutsche Schulzeitung”, editat la Lipsca, în 11 noiembrie 1881, din care a preluat articolul *Der Geist der Muttersprache*. Acest articol conține o serie de principii generale referitoare la problemele limbii materne, pe care „merită să le cunoască atât învățătorimea noastră, cât și luptătorii noștri politici”, pentru că „în Austro-Ungaria de mult se dezvoltă aceste contraste”.

Instrumentului lingvistic i se atribuie o funcție eminentamente politică, astfel destinul națiunii este identificat cu cel al limbii⁵.

În decursul vremii, în Banat, educația prin școală a devenit instrument politic pentru stat și pentru biserică. În perioada supusă discuției s-a conturat pe lângă politica oficială a statului și politica școlară a bisericii. Aceasta din urmă era configurată pe baza opiniilor despre școală a cărturarilor români. De cele mai multe ori ideile reformatoare au fost publicate în lucrările de specialitate și în presă: „Educațiunea nu este recunoscută numai ca o necesitate generală a omenirii, ci e legată în ținta ei de diferite corporațiuni și organizații, dintre care cele mai însemnate sunt statul și biserica. Ambele au interes ca educația să nu fie ceva arbitrar, lăsată la discreția singuraticilor, ci să servească scopurilor urmărite de dânsle.”⁶

Pentru români, ortodoxia a fost încă din secolul al XVII-lea, de pe vremea mitropolitului Varlaam, religia identitară românească, „o chezașie a integrității și unității țării noastre, a națiunii”⁷. Spiritul ortodox, prin biserică, a fost energia morală, ocrotitoare a școlilor, atunci când politica statului⁸ s-a dezvoltat împotriva ideii de școală în limba română⁹.

⁵ Doina David, *Limbă și cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 14.

⁶ Petru Bandu, *Personalitatea învățătorului. Drepturile și limitele ei*, în „Educa-torul”, III, 1911, nr. 1, p. 7.

⁷ Al. Niculescu, *Ortodoxie și reformă sec. XVI-XVII*, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice.4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 253.

⁸ Politica statului a urmărit întotdeauna susținerea școlilor de către comunități. Având în vedere imposibilitatea acestora de a le susține, s-a impus „confesiunea religioasă a românilor, pentru o trecătoare vremelnică ajutorință din partea statului”. Prin Ordinul 67343 din 15 ianuarie 1862 al Consiliului Regesc Maghiar, școlile populare bănățene au devenit școli confesionale, sub autoritatea bisericii ortodoxe. Limba de predare era stabilită de către susținătorii acestora. Planul de învățământ era stabilit de către întreținători, cu condiția să respecte planul dat de către stat.

⁹ Lazăr Triteanu, *Școala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919, p.8. Autorul menționează că în loc să se respecte directiva politică enunțată în 1850, referitoare la organizarea școlilor populare, ca o „lucrare armonică a factorilor bisericești cu cei politici”, statul, „unul dintre cei

Prin legea din anul 1907, dată de Albert Apponyi, ministrul Cultelor și Instrucțiunii, a fost precizat noul scop al învățământului: „Fiecare școală și fiecare învățător, fără considerare de caracterul școlii și împrejurarea că beneficiază de ajutor sau ba, se datorează a dezvolta și întări în sufletul elevilor spiritul de alipire către patria maghiară și conștiința apartinerii la națiunea maghiară. Punctul acesta de vedere trebuie să predomine întreaga instrucțiune.”¹⁰

Prin intermediul presei, învățătorii au ripostat, întrebându-se retoric care ar fi rostul școlii confesionale potrivit articolului de lege XXVII din 1907, ce se întâmplă cu învățământul în limba maternă: „[...] articolul acesta de lege a supus intelectul, atât al învățătorului, cât și al elevului la predarea și primirea unui material de învățământ ce aproape trece barierele posibilității omenești.

Este doar mult cunoscut că scopul sfânt al tuturor școlilor elementare din lume a fost precizat prin puterea de lumină și sentiment al geniiilor școlii și acest scop este: «dezvoltarea intelectuală, morală, religioasă, estetică și fizică a copiilor poporului, ca ei să poată deveni oameni harnici și folositori sieși, familiei, patriei și societății omenești».

Pentru atingerea acestui scop toți maieștrii aleși ai pedagogiei au stabilit ca mijloc principal al educațiunii și instrucțiunii limba maternă a elevului, acest «product instinctiv al minții omenești», cum zice Titu Maiorescu; [...]

Ne-au rămas cinci ore și jumătate pentru cultivarea limbii românești, acest talisman prețios. Se ivește acum nedumerirea oare i se va putea da în acest răstimp îngrijirea recerută de rostul școlii noastre, răspund un categoric da. [...] Călchiul ahileic al neamului nostru îl formează școlile. Tocmai pentru aceasta, cred eu, învățătorilor, voi, sunteți beduinii pustiei Sahara. Țelul vostru este de a ajunge în pace de la o oază până la cealaltă, întâmplându-se ca la

doi factori, cel mai tare, [...] a apucat o direcție diametral opusă bisericei, pe urma căreia școala confesională a avut mult de îndurat”. Prin prevederile legilor din 1879, 1883, 1896 se întetește controlul din partea statului, o mare parte dintre școlile confesionale au fost transformate în școli de stat, având limba maghiară ca limbă de predare.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

mijloc de cale să vă ajungă înfricoșatul vânt, voi culcați cămila și vă proșterneți pământului. De nu veți fi înmormândați, plecați mai departe către limanul dorit”¹¹.

Cultivarea exprimării orale și a exprimării scrise a elevilor, utilizarea corectă a limbii române, cunoașterea valorilor patrimoniului cultural erau necesitățile ale momentului. Drept urmare, cultivarea limbii române prin școală a devenit pentru bănățeni un mijloc activ de conștientizare a identității.

Pentru cărturarii vremii, limba maternă reprezenta „începutul și centrul studiilor”, pentru elevi era „instrumentul de căpetenie al propășirii [...]”¹². Obiectivele studierii limbii materne vizau „ca școlarii să-și însușească limba mamei, adică, să devină capabili a înțelege pe deplin vorba altora exprimată prin grai viu și în scris în limbaj corect românesc și să știe exprima și ei cugetările lor în limbaj corect și frumos prin grai și în scris.”¹³.

Însușirea corectă a limbii, cunoașterea sensurilor cuvintelor, a elementelor lor alcătuitoare, a ortografiei, este de părere Mioara Avram, au „un rol formativ în ceea ce privește spiritul de disciplină și de respect față de normele sociale”¹⁴. Educația limbajului duce la deprinderea unei exprimări civilizate, iar educația morală prin limbaj se referă la „cuvința exprimării”¹⁵.

Astfel, putem evidenția atât cultivarea unei atitudini față de limbă, în sens patriotic, cât și cultivarea limbii ca obiect și mijloc al educației. Aceste direcții au fost enunțate cu patos de toți reprezentanții de seamă ai culturii românești: „Dar pe cât timp studiul principal al unei școli primare sau rurale e limba românească, ea este totodată organul prin care neamul moștenește avutul intelectual și

¹¹ Ion Mărilă, *Rostul școlii confesionale în cadrul art. de lege XXVII 1907*, în „Educatorul”, nr. 6, 1913, p. 113.

¹² Traian Șuteu, *Cestiunea gramaticii în școlile noastre populare elementare*, în „Analele Reuniunii învățătorilor români gr.-or. de la școalele confesionale din diecesa Caransebeșului”, Tipografia diecezană Caransebeș, 1904, p. 43.

¹³ „Educatorul”, I, 1909, nr. 6, p. 2.

¹⁴ Mioara Avram, *Limbajul și educația*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 86.

¹⁵ *Ibidem*.

istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gândi și a simți românește.”¹⁶.

Principiul umanist al educației, transmiterea științei de carte, a trezit în rândul dascălilor adânci căutări, cu scopul de a fi găsite cele mai adecvate strategii educaționale pentru ca noile generații să învețe cât mai corect și temeinic cu putință limba română.

Pornind de la premisa că „niciun obiect de învățământ nu contribuie așa de mult la dezvoltarea cugetării ca învățământul limbii”¹⁷, dascălul Petru Bandu, informat despre noutățile științei, conchide: „Toate sistemele de învățământ ale școlii moderne nuzesc să încetățenească punctul de vedere metodic ca limba să fie considerată ca un cuprins sufletesc, ca un rezultat al cugetării și acest cuprins să fie arătat în perfecția și claritatea recerută.”¹⁸.

Cultivarea limbii însemna cunoașterea cuvintelor existente în limbă, a sensurilor lor și a modalităților de îmbinare a elementelor de construcție a comunicării. Din acest motiv, în discuțiile legate despre studiul limbii materne și dezvoltarea gândirii, se insista ca „elevul să fie stăpân pe înțelesul vorbelor legate logic în construcția zicerii, prin care își exprimă cugetarea”¹⁹. Eficacitatea actului de comunicare depindea de cunoașterea sistemului limbii, a regulilor gramaticale, de alegerea registrului lingvistic în care se realiza comunicarea.

În acest sens, acțiunea de cultivare a limbii era privită „ca un mijloc în serviciul celorlalte obiecte [...] Gramatica nu va mai fi un scop, ci un mijloc în serviciul scrierii și mai ales al compunerii. Gramatica este filozofia limbii. [...]”²⁰.

În scrierile lor, cadrele didactice au precizat că recurg la exerciții sistematice „luate din câmpul viu al limbii”: „timpul ce și-l pierdea școlarul până acum cu memorizarea definițiilor și cu analize, îl va întrebuința făcând exerciții de scriere și compunere. Aceste exerciții,

¹⁶ Mihai Eminescu, *Limba și naționalitate*, în Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*. Ediție îngrijită de D. Irimia, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 214.

¹⁷ Petru Bandu, *În ce măsură contribuie învățământul limbii materne la dezvoltarea cugetării*, în „Educatorul”, III, 1911, nr. 12, p. 285.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 286.

pe lângă faptul că vor statornici o legătură între lumea reală și cea intelectuală, vor introduce pe copil în lumea vie a limbii. [...]”²¹.

Cu toate că rostul lecturii în școala populară era asimilarea tiparelor lingvistice validate pentru acuratețea morfologică și sintactică, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, rolul formativ al lecturii a început să prindă contur: „cititul este cel mai bun mijloc pentru îmbogățirea limbii elevului nu numai cu forme limbistice noi, ci și un cuprins intelectual nou, [...] este excelent mijloc de a promova și dezvolta cugetarea elevului”²².

Pentru a se ajunge la descoperirea semnificațiilor, omul de la catedră trebuia să se asigure de „calitatea descifrării lingvistice” a textului de către elev. Acest aspect presupunea clarificări de natură lexicală din partea învățătorului, precedate sau urmate de lectura expresivă a textului literar, pentru a le cultiva elevilor latura sonoră a limbajului.

De asemenea, lecturile succesive realizate în clasă ofereau elevilor popasurile necesare pentru reflecție. Argumente, în acest sens, găsim în articolele publicate în presa cu preocupări pedagogice: „[...] deoarece condiția principală a oricărei adevărate culturi este cugetarea, și fiindcă în această cugetare rezidă întregul secret al culturii limbistice, de aceea trebuie pus cetitul în centrul învățământului limbii materne ca izvor al culturii specifice a neamului din care face parte, dându-i-se din toate genurile literaturii cele mai bune și cele mai alese modele de limbă și gândire. [...] Din plăcerea sufletească a frumosului, din simțirea estetică se produce concepția morală, ca rezultat al cugetării.”²³

Rolul exercițiilor era să-i facă pe elevi să perceapă numeroasele registre lingvistice în care se putea realiza comunicarea, să înțeleagă că „frumusețea limbajului înseamnă bogăție și varietate, nuanțare și plasticitate, înseamnă folosirea resurselor stilistice ale limbii, folosirea cuvântului potrivit la locul potrivit”²⁴.

²¹ „Educatorul”, III, 1911, nr. 12, p. 306-307.

²² Petru Bandu, *op.cit.*, p. 286.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Mioara Avram, *op.cit.*, p. 85.

Bibliografie

- Avram, Mioara, *Limbajul și educația*, în LR, XXVII, 1978.
- Blaga, Lucian, *Influențe modelatoare și catalitice*, în *Trilogia culturii. Spațiul mioritic*. Ediție îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, București, Editura Minerva, 1985.
- Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986.
- David, Doina, *Limbă și cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1980.
- Eminescu, Mihai, *Limbă și naționalitate*, în Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*. Ediție îngrijită de D. Irimia, Iași, Editura Junimea, 1970.
- Nicolae, Simona, *Identitatea națională, sensibilitate latentă a modernității (sec. XVIII-XX)*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, Alba Iulia, 2003.
- Niculescu, Al., *Ortodoxie și reformă sec. XVI-XVII*, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003.
- Triteanu, Lazăr, *Școala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919.

Izvoare:

- „Analele Reuniunii învățătorilor români gr.-or. de la școalele confesionale din diecesa Caransebeșului”, Tipografia diecezană Caransebeș, 1904.
- „Educatorul”, Oravița, 1909, 1911, 1913
- „Luminatorul”, Timișoara, II, 1881

L'APPRENTISSAGE DE LA LANGUE MATERNELLE DANS L'ECOLE ROUMAINE DE BANAT A LA FIN DU XIXE SIECLE ET AU DEBUT DU XXE SIECLE

Du point de vue idéologique, la période visée a été caractérisée par l'attention visible accordée à l'éducation sous tous ses aspects.